

Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 87-101, İzmir
Aegean Geographical Journal, 16 (2007), 87-101, İzmir—TURKEY

GELİŞMEKTE OLAN ÇORUM TURİZMİ: BÜYÜK POTANSİYEL, YETERSİZ TANINMIŞLIK VE UMUT VEREN TURİST TATMİNİ

*Developing Tourism of Çorum: Great Potential, Insufficient Recognition and Promising
Tourist Satisfaction*

Semra GÜNAY

*Anadolu Üniversitesi, Uydu ve Uzay Bilimleri Araştırma Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi
Sistemleri Anabilim Dalı, 26470, Eskişehir.
<semragunay@anadolu.edu.tr>*

Abstract

Çorum is located on the roads which link central parts of Anatolia to Black sea. Çorum, has been a settlement since Paleolithic age and hosted the capital city Hattuşaş of Hittites, the first organized state in history and has been a settlement area in Roman Empire, Seljuks, Ottoman and Turkish Republic periods. The deep-rooted historical background of Çorum makes the city important for tourism. The tourist attractions of Çorum, serves people who loves nature, who needs rest and/or treatment in thermal sources and those would like to worship in religious places. Despite such potential, Çorum has not obtained sufficient share in tourism both in Turkey and in the world.

This study presents to define tourist profile who visit Çorum, and determine to the demands of tourists and their satisfaction level. In this study, it was found that generally people who have higher education and who are interested in history and archeology preferred to visit Çorum; transit tourism or daily excursions were common; seeing the remains of Hittite civilization was preferred and the tourism supply was insufficient. As the tourists generally remark that they are very satisfied with their preferences, the attractions that they have visited, the activities they have tried and accommodation services, it is considered to be quite promising for improving tourism industry.

In this study, besides all, it was found that the tourist attraction of Çorum is a result of the variety and uniqueness of its cultural sources and as the tourism is not well-developed, it remains untouched. In addition to this, the required steps for developing sustainable tourism in Çorum were defined.

Keywords: Cultural tourism, cultural heritage, sustainable tourism, tourism preferences

Öz

Çorum, Anadolu'nun iç kesimlerini Karadeniz kıyılarına bağlayan yollar üzerinde bulunan, Paleolitik Dönemden başlayarak yerleşime sahne olan, tarihin ilk organize devleti Hititlerin başkenti Hattuşaş'a ev sahipliği yapmış, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yerleşim alanı olma özelliğini devam ettirmiş bir ilimizdir. Köklü bir tarihi olması kültürel turizm açısından Çorum'u önemli kılmaktadır. Çorum, doğa tutkunlarına, termal kaynaklarda tedavi ve/veya dinlenme ihtiyacında olanlara ve dini mekanlarda ibadet etmek isteyenlere cevap verebilecek turizm çekiciliklerine sahiptir. Ancak Çorum, hem Türkiye hem de dünya turizm pazarında henüz yer edinmemiştir.

Bu çalışmada Çorum'a gelen turistlerin profilinin tanımlanmasına, turistlerin talepleri ve tatmin düzeylerinin belirlenmesine yer verilmektedir. Araştırmada, Çorum'u daha çok tarih ve arkeolojiye ilgi duyan yüksek eğitim görmüş kişilerin tercih ettiği transit geçenlerin ya da gününbirlikçi çoğunluğu oluşturduğu, Hitit uygarlığına ait kalıntıların çok fazla ziyaretçi çektiği,, turizm hizmet arzının yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Turistlerin genel olarak; Çorum'u tercih etme nedenlerinden, gezdikleri çekiciliklerden, katıldıkları etkinliklerden ve konaklama hizmetlerinden oldukça memnun kaldıklarını belirtmeleri, turizmin geliştirilmesi açısından umut verici olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada ayrıca; Çorum'un turizm çekiciliğinin, kültürel kaynakların çeşitliliği ve benzersizliğinden kaynaklandığı kadar, turizmin yeteri kadar gelişmemesi nedeniyle, bakir kalmasından da ileri geldiği sonucuna varılmıştır.

Makalede son olarak, Çorum'da sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için yapılması gerekenler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kültürel turizm, kültürel miras, sürdürülebilir turizm, turizm tercihleri

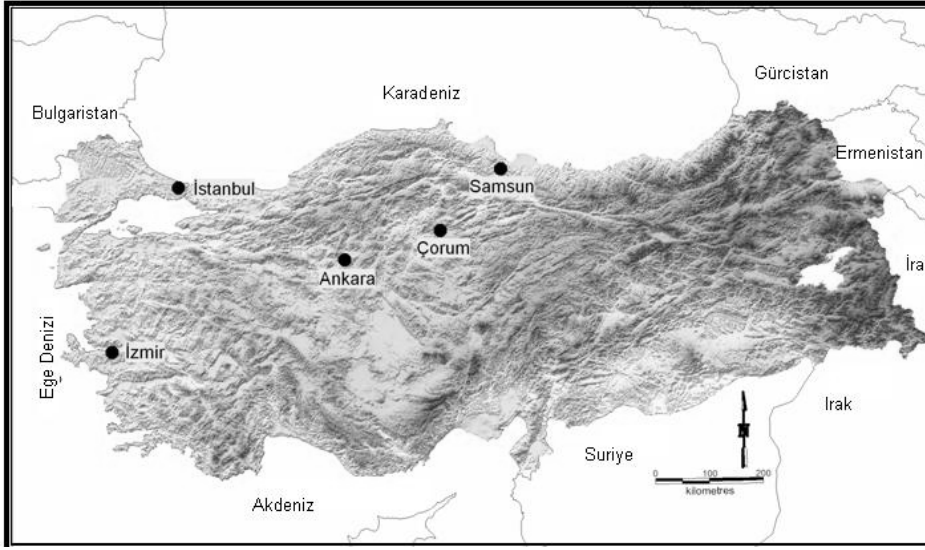
Giriş

Turizm coğrafyasında bir yerin turizm potansiyelinin tanımlanması önemli bir araştırma konusudur. Turizme açılacak yeni alanların belirlenmesinde olduğu kadar, turistik bir mekanda yapılacak değişikliklerin ortaya konmasında da turizm potansiyelinin açığa çıkarılması önem taşımaktadır (Soykan, 2000 ve Özgüç, 2003). Turizmi geliştirme stratejilerinin belirlenmesi ve planların yapılmasında arz, talep, pazar ve rekabet koşullarının belirlenmesi gerekmektedir (Soykan, 2004). Tarihin ilk organize devletinin başkenti Hattuşaş ile önem kazanan, kültür turizmi, sağlık turizmi ve doğa turizmi açısından gelişme potansiyeline sahip Çorum ili, hem Türkiye hem de dünya turizm pazarında hakettiği payı alamamaktadır. Bu çalışmada Çorum'da turizmin

mevcut durumunun saptanması ve geliştirilebilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çorum'un Coğrafi Konumu

Çorum, Kuzey Anadolu Dağları'nın gerisinde, Orta Anadolu plato düzlüklerine geçiş alanında konumlanmıştır. Çorum'un, merkez ilçe ile birlikte 14 ilçesi, 38 beldesi ve 735 köyü bulunmaktadır. Çorum şehir merkezi, ulaşım elverişli doğal bir geçit üzerinde yer almaktadır. Başkent Ankara ile Türkiye'nin Karadeniz'de önemli bir liman şehri olan Samsun'u birbirine bağlayan karayolu üzerinde gelişmiş olan Çorum, Ankara'ya 244 km, Samsun'a 174 km, İstanbul'a 608 km uzaklıktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çorum'un coğrafi konumu
Figure 1. Geographical location of Çorum

Çorum'un Temel Fiziki ve Beşeri Coğrafya Özellikleri.

Çorum şehir merkezi, tektonik bir depresyon olan Çorum Ovasında kurulmuştur. Ovanın ortalama yükseltisi 750 m olup, etrafı 1800 m'yi geçmeyen dağ ve tepelerle çevrelenmiştir. Şehir, ovanın kuzeydoğusunda bulunan birikinti yelpazesinin az eğimli yamaçları üzerinde yer almaktadır ve alüvyal düzlüklerin uzandığı ova tabanına doğru yayılmıştır. Araştırma alanı, “kıyı yakını yörelerin nemli ılıman-denizel iklim tipi” ile “Orta Anadolu'nun yarı kurak-karasal iklim tipinin” etkili olduğu alanlar üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle, Çorum ve çevresinde Karadeniz etkili kıyı ardı yörelerin ve kış soğuklarının etkili olduğu geçiş tipi iklim görülmektedir (Şahin, 2004).

Çorum ilinin nüfusu, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 247.926 kişidir ve bu sayı 2000 yılında 597.065'e ulaşmıştır. İl nüfusunun %52,23'ü şehir yerleşmelerinin nüfusu olup, Çorum şehir merkezinde;161.321 kişi yaşamaktadır (Çorum Belediyesi, 2006).

Çorum'un Yerleşme Tarihine Genel Bir Bakış

Çorum'da Paleolitik ve Neolitik evrelere ait bazı taş aletlere rastlanmıştır. Ancak, yörede yerleşme Kalkolitik Çağ'da başlamış ve yoğunlaşmıştır. Asur yazılı kaynaklarına göre İlk Tunç Çağında (MÖ 3000) Anadolu'da 17 kent devleti olduğu, Çorum ve çevresinde etrafı surlarla çevrili pek çok kent devleti bulunduğu bilinmektedir. Hititler bir kent devletinden büyümüş ve imparatorluk haline gelmiştir. Çorum'un Boğazköy ilçesi sınırları içinde bulunan Hattuşaş, Hitit İmparatorluğu'nun başkentidir. Hititlerden sonra yöreye Frigler egemen olmuşlardır. Friglerin MÖ 7. yy'da zayıflamalarının ardından Lidya egemenliği başlamıştır. MÖ 6. yy'da Med'lerin (Perslerin) eline geçen Çorum ve çevresi, Büyük Pers İmparatorluğunda 4 büyük yönetim biriminden olan Kapadokya'ya dahil olmuştur. Perslerin Makedonya'lı Büyük İskender'e yenilmesinin ardından Kapadokya'da Helenizm etkili olmuştur. Yöre MÖ 3. yüzyılda Galatlar'ın egemenliği altına girmiştir (Uluç, 1986).

Çorum, Roma ve Bizans dönemlerinde Eukhaita adında büyük bir ticaret merkezi olarak isim yapmıştır. Selçuklular döneminde Çorum, ana ticaret yolları üzerinde bulunmaması nedeniyle fazla gelişmemiştir. 13. ve 14. yüzyıllarda Çorum ve çevresi gerek dini gerekse siyasi nitelikli karışıklıklar geçirmiş, bu nedenle, bu döneme ait kültürel eserler zayıf kalmıştır (Bakırer, 1986). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 15. ve 16. yüzyıllarda Çorum şehri, hızla gelişen bölgesel bir merkez durumuna gelmiştir. Ancak 19.yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Çorum'da; sosyoekonomik yapıdaki bozulmalar, üretim ve ticaretteki azalmalar nedeniyle bir gerileme kaydetmiştir (Aktüre, 1986). Cumhuriyet döneminde Çorum; Anadolu'nun iç kesimlerdeki sanayileşmekte olan şehirleri Karadeniz limanlarına bağlayan karayollarının üzerinde bulunması nedeniyle tekrar transit ticaret sayesinde canlanmıştır (Yılmaz, 2005).

Çorum'un Turistik Çekicilikleri

Çorum'un turistik kaynakları geniş bir alana yayılmıştır (Şekil 2). Çorum'da 28 adet arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Bunların dışında 5 tümülüs ve 2 kaya mezarı yer almaktadır. Bu arkeolojik sit alanları içerisinde en ünlü olanı; tarihte ilk kez organize devlet kuran Hititlerin başkenti Hattuşaş'dır. Hattuşaş, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır. Hattuşaş dışında, Boğazköy'de Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan Kadeş Antlaşması metin tabletleri bulunmuştur. Hitit çivi yazılı bu tabletler 2001 yılında "Dünya Belleği" kaydına alınmıştır. Bugüne kadar bulunmuş 31.519 adet çivi yazılı tablet halen İstanbul Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Çorum ve Boğazköy Müzelerinde korunmaktadır. Hattuşaş, Boğazköy'ün 1.5 km kuzeydoğusundadır. Hattuşaş'ın en büyük ve etkileyici kutsal mekanı, şehrin biraz dışında yer alan, yüksek kayalar

arasına saklanmış Yazılıkaya Tapınağı'dır. Tapınak'ta 90'dan fazla tanrı, tanrıça, hayvan ve hayal ürünü simgeler kaya yüzeyine işlenmiştir. Ayrıca; Boğazköy'deki Büyük Mabet, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Arinna Şehri Güneş Tanrıçası'nın evi olarak yapılmış önemli bir yapıdır.

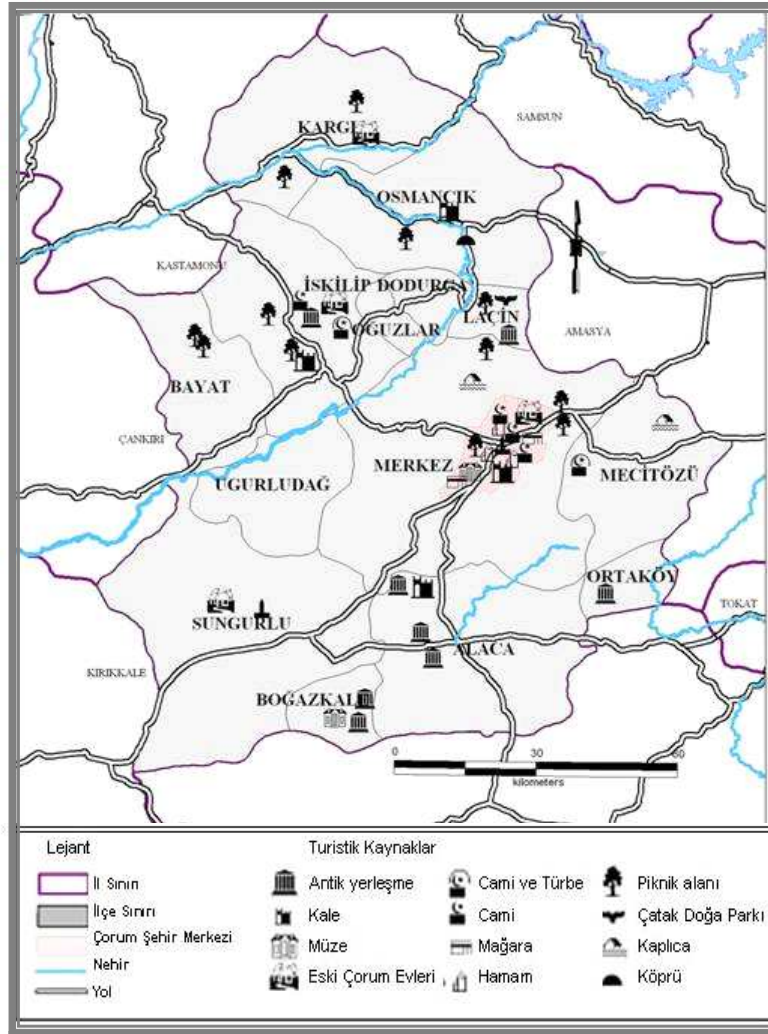
Bir diğer ünlü sit alanı, Alacahöyük Ören Yeri'dir. Burada 13 Kral Mezarı, Hatti Tunç Güneş Kursu ve Sfenksli Kapıları bulunur.

Ortaköy İlçesindeki Şapınuva Ören Yeri ise, büyük bir Hitit kenti olup, bol miktarda yazılı belge vermektedir. Şapınuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı yerdir. Kazı ve düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye'de her üç yılda bir Hititoloji Kongresi yapılmaktadır. Bu kongre, her altı yılda bir Çorum'da düzenlenmektedir.

Çorum'un her yanında Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait camiler, hanlar, kaleler, köprüler, hamamlar bulunmaktadır. Çorum'daki 16 mesire yeri hafta sonu rekreasyon etkinliklerinde kullanılmaktadır. Ayrıca, doğal güzellikleri bozulmamış yaylalar, bisiklet turları için güzergahlar kullanılmayı bekleyen diğer turistik seçeneklerdir. Mecitözü ilçesindeki Figani Beke Kaplıcası sağlık turizmine hizmet etmektedir. Çorum, tarihi zenginlikleri yanında; yaylaları ve İncesu Kanyonu gibi doğal güzelliklere sahiptir (Şekil 2).

Cumhuriyet Dönemine ait Çorum Şehri, parkları ve sanatsal etkinlikleri ile dikkat çekmektedir. Çorum'da kilim dokumacılığı, ağaç işleri, çelik, bakır ve pirinçten yapıma heykeller, el örgü ürünleri gibi el sanatları gelişmiştir. Çorum'un yöresel yemekleri ve leblebisi kültür turizmi için diğer çekicilikleri oluşturmaktadır.

Şekil 2. Çorum'un turistik kaynakları
Figure 2. Touristic sources of Çorum

Çorum Turizminin Türkiye Turizmindeki Yeri

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı 2004 yılı verilerine göre, Türkiye'ye 10.981.763'ü yabancı, 9.724.913'ü yerli olmak üzere toplam 20.706.676 turist giriş yapmıştır. Yabancı turistler 49.727.905, yerliler 18.356.597 olmak üzere toplam 68.084.502 geceleme yapmıştır. Çorum'da geceleyen yabancı

turistler, Türkiye'de geceleyenlerin %0,008'i (4.167), yerli turistler ise; %0,32'sini (59.671) oluşturmaktadır. Bu rakamlardan Çorum'un Türkiye turizminden %1 pay bile almadığı sonucu çıkmaktadır.

Çorum'da yabancı turistler, konaklamanın %6,52, yerliler %93,47'sini oluşturmakta olup, yabancı turistlerin %5,5'i Avrupa ülkelerinden gelmektedir.

Çorum'a en çok turistin geldiği ülke ise, Almanya'dır (%2,7).

Çorum, transit turizm açısından kayda değer konumdadır. Çorum Müzesi, Alacahöyük Örenyeri, Boğazköy Müzesi ve Yazılıkaya-Hattuş Örenyeri'ni 2003 yılında toplam 50.268 kişi ziyaret etmiştir (Çöpür ve Uysal, 2003).

Çorum Turizminin Talep Özelliklerinin Belirlenmesi

Yöntem

Son yıllarda turistik alanlarda ziyaretçilerin imaj ve algılamaları üzerine çok çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Butler, 2004:154). Çorum ilinde turizmin mevcut durumunun saptanması ve geliştirilebilmesi için alınması gereken önlemlerin araştırıldığı bu çalışmada;

- Çorum'a gelen turistlerin profilini tanımlamak,
- Turistlerin talepleri ve tatmin düzeylerini saptamak,
- Çorum'da sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için yapılması gerekenleri belirlemek amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen ilk iki saptamanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen anket ile derlenmiştir. Anket geliştirme sürecinde, turistlerin tatmin derecesi ile ilgili araştırmalar incelenmiştir (Parasuraman, et.al. 1988; Danaher and Arwelier, 1996; Baysan, 2001; Musa, 2002).

Anket; kişisel bilgiler, Çorum'u ziyaret etmeyi tercih etme nedeni, doğal güzellikler ve kültürel kaynaklardan yararlanma (çekicilikler), etkinlikler ve konaklama olmak üzere beş başlıktan oluşmuştur. Kişisel bilgiler dışındaki her başlık kendi içinde iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde tercih edip etmeme ya da deneyimlerinin olup olmaması sorulmuştur. İkinci bölümde ise; yanıtlayıcılardan tercihleri ve deneyimlerine ilişkin memnuniyet derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Bunun için de beşli likert ölçek kullanılmıştır. Bu ölçekte, tamamen memnun kaldım (4), hiç memnun kalmadım (0) ya da tamamen beğendim (4), hiç beğenmedim (0) kullanılmıştır. Ayrıca,

açık uçlu sorularla başlıca sorunlar ve en iyi yönlerin neler olduğu sorulmuştur.

Anketlerin uygulaması Eylül-Kasım 2005 döneminde, Çorum Turizm İl Müdürlüğü tarafından, otellerin odalarına bırakılarak, arkeolojik alanları ve turistik tesisleri ziyaret eden turistlere verilerek yapılmıştır. Her aile veya gruptan bir kişinin anketi yanıtlanması istenmiştir. Süre sonunda, tam olarak doldurulmuş 139 anket elde edilmiştir.

Anketler SPSS'de değerlendirilmiştir. Demografik profil için verilen yanıtların frekans ve yüzdeleri alınmıştır. Anketin diğer bölümlerinde tercih edilen ve denendiği bildirilen her bir maddeye ilişkin memnuniyet derecelerinin mean değerleri bulunmuştur. Daha sonra tercih etme nedeni, çekicilikler, etkinlikler ve konaklamaya ilişkin genel memnuniyeti bulmak için her gruba ait mean değerleri hesaplanmıştır. Açık uçlu sorular içeriğe göre gruplandırılmış, her grubun sayı ve yüzdesi alınmıştır.

Bulgular

Demografik profil

Anketlere yanıt verenlerin %89'u Türk, %7'si Alman, %3'ü Fransız ve %1'i Hollandalı'dır. Yerli turistlerin %47'si nüfusu bir milyonu aşan 9 büyük şehirden gelmektedir. Bu grubun içinde en yüksek oran Ankara, daha sonra da İstanbul'dan gelenlere aittir. Çorum ve yakın çevresinden gelenlerin oranı %22'dir. Çorum, Doğu Karadeniz'i iç bölgelere bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Doğu Karadeniz'den gelenlerin oranı %5'tir.

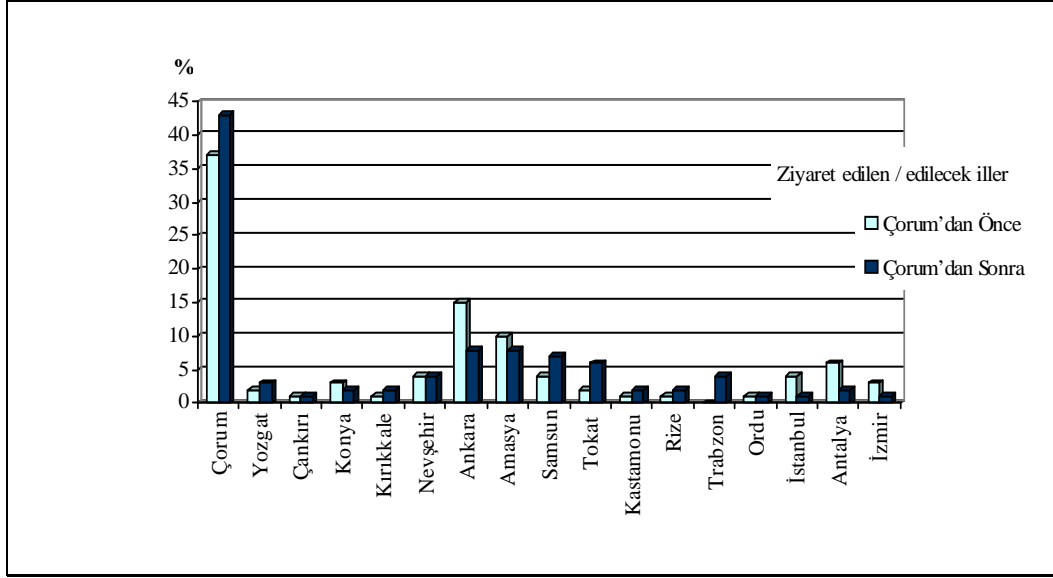
Ankete yanıt verenlerin %23'ü kadın, %77'si erkektir. Ziyaretçilerin ortalama yaşı 37, %75'i yüksek okul ve üniversite mezunudur.

Araştırmaya katılanların %65'i Çorum şehir merkezinde, %20'si Alaca, Sungurlu ve Boğazkale ilçelerinde anketi yanıtlamışlardır. Yanıtlayıcıların üçte ikisi (%75'i) kişisel olarak, %17'si turlarla geldiklerini, geri kalan kısım ise; iş amaçlı olarak geldiklerini açıklamıştır.

Katılımcıların %47'si bölgeye ilk defa, %31'i ise dört ve üzerinde geldiklerini, %20'si Çorum'da bir gece, %25'i iki, üç gece kalacaklarını, %33'ü ise gününbirlik olarak uğradıklarını belirtmişlerdir.

Ankete yanıt veren bireylerin %37'si seyahatlerine Çorum ilinde başladıklarını, %43'ü ise seyahatlerinde son durağın Çorum olduğunu bildirmiştir. Seyahatlerine Çorum ilinden başlayan turistlerin gidecekleri ve Çorum'da tamamlayanların daha önce gezdikleri başlıca iller

Şekil 3'te verilmektedir. Şekil incelendiğinde ankete yanıt verenlerin Karadeniz Bölgesinden gelip İç Anadolu Bölgesi'ne ya da İç Anadolu Bölgesi'nden Karadeniz Bölgesi'ne geçen kişilerin Çorum'a daha çok uğradıkları görülmektedir.

Şekil 3. Çorum'a gelen turistlerin gezi güzergahlarındaki başlıca iller
Figure 3. Leading provinces on tourists way to Çorum

Tercih nedeni

Turistik bir yerin pazar stratejilerini oluşturma, o yerin imajını belirleme, alt yapıyı planlama ve hizmet ve tesis arzını yönetmek için o yere seyahat eden kişilerin güdülerini anlamak gerekmektedir (Kelly and Nankervis, 2001:77). Çorum'a gelen turistlerin yarıya yakını (%49) iş nedeniyle, %26'sı tarihe merakları nedeniyle, %19'u arkeolojik sit alanlarını görmek için, %13'ü akraba/arkadaş ziyareti için, %12'si farklı geleneklere ve göreneklere duydukları ilgi ve mesleki amaçlar nedeniyle, %11'i eğlenmek, %10'u kaplıçalarda dinlenmek ve tavsiye edildiği için ziyaret ettiklerini bildirmiştir. Diğer seçenekler %10'un altında tercih edilmiştir (Tablo 1).

Genel olarak turistlerin tercih nedenlerine göre "oldukça memnun" (mean=2,9) kaldıkları

söylenbilir. %10'un üzerinde tercih edilen 9 nedene ilişkin memnuniyet derecesi genel ortalamanın üzerinde olmakla birlikte, yine "oldukça memnun" düzeyindedir (mean=3,05). Turistlerin memnuniyet dereceleri tercihler bakımından incelendiğinde; bedenen ve zihnen dinlenmek, doğa ile baş başa kalmak, doğal ortamda etkinlikler yapmak, akraba/arkadaş ziyareti yapmak, arkeolojik sit alanlarını görmek ve tarihe merak amacıyla bu bölgeyi ziyaret edenler gezilerinden "oldukça memnun" kaldıklarını belirtmiştir (mean \geq 3,31). Heyecan yaşamak, spor yapmak, yöresel yemekleri denemek için Çorum'a gelenlerin memnuniyet derecesinin daha düşük olduğu (mean \leq 2,2) ortaya çıkmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Turistlerin tercih nedenleri ve memnuniyet düzeyleri.
 Table 1. The results of tourists demands and their satisfaction levels.

Tercih Nedeni	Frekans	Yüzde	Memnuniyet Düzeyi (mean)
İş nedeniyle	68	48,9	3,02
Tarihe merak nedeniyle	36	25,9	3,31
Arkeolojik sit alanlarını görmek için	27	19,4	3,38
Akraba/arkadaş ziyareti için	18	12,9	3,46
Farklı gelenek ve göreneklere merak nedeniyle	16	11,5	2,71
Mesleki amaçlar nedeniyle	16	11,5	2,85
Eğlenmek için	15	10,8	3,00
Kaplıcalarda dinlenmek için	14	10,1	3,10
Arkadaşlarım tarafından tavsiye edildiği için	14	10,1	2,70
Alışveriş yapmak için	12	8,6	2,91
Bedenen ve zihnen dinlenmek için	12	8,6	3,50
Yöresel yemekleri denemek için	11	7,9	2,20
Kaplıcalarda tedavi olmak için	10	7,2	2,80
Ulaşımın kolay olması nedeniyle	11	7,9	2,67
Yerel mimarîyi incelemek için	11	7,9	3,13
İkliminden hoşlanmam nedeniyle	11	7,9	3,14
Farklı ortamlarda bulunmak için	11	7,9	3,00
Sağlık nedeniyle	10	7,2	3,00
Yeni insanlarla tanışmak için	9	6,5	2,80
Doğa ile baş başa kalmak için	9	6,5	3,50
Yerel müziğe merak nedeniyle	8	5,8	3,00
Dini mekânları ziyaret ve ibadet etmek için	7	5,0	3,20
Doğal ortamda etkinlikler yapmak için	6	4,3	3,50
Eğitim nedeniyle	5	3,6	3,00
Yaylalarda dinlenmek için	4	2,9	3,00
Heyecan yaşamak için	3	2,2	1,00
Spor yapmak için	1	0,7	2,00
Tercih nedenlerine ilişkin genel memnuniyet oranı (mean)			2,92

Çekicilikler

Turistlerin ziyaret ettikleri çekicilikler incelendiğinde, Çorum'u ziyaret etme nedenlerine uygun olarak tarihi ve arkeolojik alanların öne çıktığı görülmektedir.

Ziyaretçilerin %44'ü Alacahöyük Müzesi'ni, %42'si Çorum Müzesi'ni, %40'ı Saat Kulesi'ni, %38'i Alacahöyük Ören Yeri'ni, %35'i Ulu Cami'yi, %30'u Çorum Kalesi'ni, %26'sı Boğazköy Müzesi'ni, %25'i Boğazkale

Yazılıkaya'yı, %22'si Boğazköy Ören Yeri'ni ve %22'si Hıdırlık Cami'ni ziyaret ettiğini bildirmiştir. En fazla ziyaret edilen çekiciliklerin daha çok Hitit Dönemine ait arkeolojik alanlar ve müzeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Çatak Tabiat Parkı ile birlikte Osmanlı döneminden kalma kale, kule, han ve hamamların gezilme oranı %16 ila %12 arasında kalmaktadır. Cami, türbe, kaplıca, han, hamam, yayla, mesire alanı, kanyon gibi diğer çekiciliklerin ziyaret oranları ise %10'un altındadır (Tablo 2).

Tablo 2. Tarihi ve doğal çekicilikleri ziyaret eden turistlerin sayısı ve memnuniyet düzeyleri
 Table 2. The results of the tourists visited the historical and natural attractives and their satisfaction levels.

Çekicilikler	Frekans	Yüzde	Memnuniyet Düzeyi (mean)
Alacahöyük Müzesi	61	43,9	3,24
Çorum Müzesi	59	42,4	3,46
Saat Kulesi	55	39,6	3,19
Alacahöyük Ören yeri	53	38,1	3,30
Ulu Cami	48	34,5	3,26
Çorum Kalesi	41	29,5	2,96
Boğazköy Müzesi	36	25,9	3,42
Boğazkale Yazılıkaya	34	24,5	3,64
Boğazköy Ören yeri	31	22,3	3,52
Hıdırlık Cami	30	21,6	3,42
Sungurlu Saat Kulesi	22	15,8	2,33
Tarihi Çorum Evleri	20	14,4	3,20
Laçın Kapılıkaya Anıtsal Kaya Mezarı	19	13,7	3,27
Osmancık Koyunbaba Köprüsü	19	13,7	2,78
Çatak Tabiat Parkı	17	12,2	3,40
Ortaköy Şapinuva	17	12,2	3,00
İskilip Kalesi	16	11,5	2,55
Osmancık Kalesi	16	11,5	3,00
Paşa Hamamı	16	11,5	3,22
Veli Paşa Hanı	16	11,5	3,58
İncesu Kanyonu	14	10,1	3,55
Sıklık Mesire Yeri	12	8,6	3,33
Kulaksız Camii	12	8,6	3,83
Kırkdilim Mesire Yeri	11	7,9	2,71
Ali Paşa Hamamı (Yeni Hamam)	11	7,9	3,33
Diğer turistik kaynaklar toplamı	84	60,6	3,05
Çekiciliklere ilişkin genel memnuniyet oranı (mean)			3,16

Çekiciliklere ilişkin genel olarak “oldukça memnun” olduğu sonucu çıkmıştır (mean=3,16). Turistlerin, en çok ziyaret ettikleri on yere ilişkin memnuniyet dereceleri genel ortalamanın üzerinde ve yine “oldukça memnun” (mean=3,34) düzeyindedir. Ziyaretçiler, Boğazkale Yazılıkaya ve Boğazköy ören yeri, Veli Paşa Hanı, İncesu Kanyonu ve Kulaksız Camii’nden “tamamen memnun” kaldıklarını belirtmişlerdir (mean ≥3,52) (Tablo 2).

Etkinlikler

Bir yerde kültürel mirasın olması turizmin gelişmesi için yeterli olmamakta, çeşitli etkinlikler,

yemektan anlama sanatının geliştirilmesi, orijinal ve çekici görüntüleri kapatmadan inşa edilmiş yüksek kalitede turistik alt yapı ile zenginleştirilmeyi de gerektirmektedir (Russo and Burg, 2002). Çorum’da turistik etkinlikler çok çeşitlilik göstermemektedir. Turistler, Çorum’da en çok yöresel yemek yediklerini (%42), lokantalara gittiklerini (%30), alışveriş yaptıklarını (%29), parklarda dinlendiklerini (%17), ibadet ettiklerini (%17) ve hediyelik eşya satın aldıklarını (%16) belirtmişlerdir (Tablo 3).

Turistler, Çorum’daki etkinliklerden “oldukça memnun” kaldıklarını (mean=3,18) belirtmişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3. Turistlerin denedikleri turistik etkinlikler ve memnuniyet düzeyleri
 Table 3. The results of the tourists accomplished touristic activities and their satisfaction levels..

Etkinlikler	Frekans	Yüzde	Memnuniyet Düzeyi (mean)
Yöresel yemekler yeme	58	41,7	3,29
Lokanta ve kafeteryalara gitme	42	30,2	2,88
Alışveriş	40	28,8	3,00
Parklarda oturma	24	17,3	3,17
İbadet etme	24	17,3	3,63
Hediyelik eşya alma	22	15,8	3,14
Barajlar göllerini ve kanyonları gezme	20	14,4	3,27
Balık tutma	20	14,4	3,13
Etkinliklere ilişkin genel memnuniyet oranı (mean)			3,18

Konaklama

Bir şehirde, ikincil ve tamamlayıcı kaynakların kalitesi turizm açısından önemlidir. Bu nedenle, bir yeri turistik açıdan cazip hale getirebilmek için uluslararası standartta turistik alt yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu durum; şehirleri artan bir şekilde birbirlerine benzer duruma getirmektedir. Standartlaşma sürecinde, şehirler bir yandan turist çekerken diğer taraftan farklılıklarını yitirmekte ve dolayısıyla çekiciliklerini kaybetmektedirler (Russo and Borg, 2002). Çorum

ve çevresinde turistler açısından konaklama tesisleri yeterli olmamasına rağmen kalite ve konukseverlik gibi cazip özellikler öne çıkmaktadır. Çorum'da konaklayan turistlerin çoğu üç yıldızlı otellerde kalmışlardır (%35). Akraba ve arkadaş evinde kalanların oranı ise %8'dir (Tablo 4).

Konaklamadan turistler "tamamen memnun" kaldıklarını (sırasıyla mean=3,64 ve 4) ifade etmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 4. Turistlerin yararlandıkları konaklama türleri ve memnuniyet düzeyleri.
 Table 4. The results of the tourists accommodation and their satisfaction levels.

Konaklama Türleri	Frekans	Yüzde	Memnuniyet Düzeyi (mean)
Beş yıldızlı otel	4	2,9	3,50
Dört yıldızlı	12	8,6	3,29
Üç yıldızlı	49	35,3	3,64
İki yıldızlı	8	5,8	2,83
Pansiyon	1	0,7	
Çadır	7	4,3	3,14
Karavan	1	0,7	
Akraba arkadaş evi	11	7,9	4,00
Ulaşım aracına ilişkin genel memnuniyet oranı (mean)			3,4

Sorunlar

Çorum'da turizm ile ilgili en önemli sorunun ne olduğu konusunda 147 görüş bildirilmiştir. Bu görüşlerin %25'i bölgenin turizm potansiyelinin tam olarak ortaya konmadığı, yeterli tanıtımın yapılamadığı yönündedir. Turizmin şehrin diğer önemli sektörleri ile birlikte verimli ve sürdürülebilir bir sinerji oluşturulabilmesi için, kültürel çekicilikler ve altyapının tanıtılması, şehrin uluslararası turizm haritalarında bilinir bir yer edinmesi gerekir (Russo and Borg, 2002). Bilindiği gibi görsel imaj, turist çekmenin güçlü bir parçasıdır. Görsel imajların turistlerin karar vermeleri ve diğer davranışları üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılammakta ise de, yansıtılmış imajlar ve ziyaret edilen yerler arasında bağlantı kurulabilmektedir. Görsel imajlar, sadece turizm broşürleri, haritalar, fotoğraflar, resimlerden oluşmamaktadır. Haberler, popüler filmler, reklamlar, televizyondaki gösteriler de belirli yerler hakkındaki farkındalığı artırmaktadır (Jenkins, 2003). Yurt içi ve yurt dışında Çorum ve yakın çevresi hakkında yeteri kadar görsel imajın yayınlanmaması tanıtım sorununu doğurmaktadır dolayısıyla, dünyanın önemli kültürel miraslarından biri olan Hitit uygarlığına ait kalıntılar yeteri kadar tanınmamakta ve ziyaret edilmemektedir.

Turizmin gelişiminde bir yerin iç ve dış ulaşılabilirliğinin etkisi açıktır. Bir yere ulaşabilmek ve orada kalındığı süre boyunca yakın çevredeki diğer çeşitli noktalara ulaşmak için sarf edilen çaba, seyahat araçlarının çeşitliliği ve sıklığı, bilet satış bürolarının yaygınlığı, ulaşılabilirliğin kalitesini belirlemektedir (Russo and Borg, 2002). Çorum'a demiryolu ile ulaşılammaması, en yakın havaalanının Samsun ve Ankara'da olması, Çorum'u ilçelerine bağlayan yolların kalitesiz olması nedeniyle ulaşım zorluğu sorunu %19 oranında taraf bulmuştur.

Araştırmaya görüş bildirenlerin %14'ü, Çorum halkının tarihe ve turizme ilgisizliğini ve tarihi yerlerin korunmasındaki yetersizliğini bildirmiştir.

Bir yerin uluslararası turizm güzergahları arasında güvenilir bir yer edinebilmesinde çekiciliklerin yanı sıra ikinci ve tamamlayıcı turistik hizmetlerin

çeşitliliği ve kalitesi de etkilidir. Oteller, barlar, lokantalar, kongre merkezleri, gösteri salonları yeteri derecede çeşitlendirilmiş olmalıdır (Russo and Borg, 2002). Çorum'da bu tür turistik tesis ve hizmetlerin yetersizliği %10 oranında sorun olarak bildirilmiştir. Alacahöyük'te konaklama tesisi eksikliği, Ortaköy de tesis yetersizliği söz konusudur.

Ziyaretçiler, destinasyona ulaştıklarında kendileri için acil ve gerekli bilgileri elde edebileceklerini varsayarlar. Bu görüşten hareketle araştırmada uygulanan ankette Türkçe/İngilizce işaret levhaları yetersizliği %4 oranında, profesyonel rehberin bulunmaması, yabancı dil bilen kişilerin azlığı ve harita eksikliği %3 oranında sorun olarak bildirilmiştir. Savaş alanları gibi arkeolojik yerlerde görsel materyal yetersizdir bu nedenle özellikle araştırma sahasının ayırıcı özelliğini oluşturan sanat eserlerinin uzman olmayan tarafından anlaşılması güçtür (ICOMOS, 1993;11). Demografik profilde belirlendiği gibi yöreyi ziyarete gelenlerin yarıdan fazlası genç ve üst düzey eğitilmiş olmasına rağmen, yöreyi daha ilgi çekici hale getirecek nitelikli rehberler aracılığı ile bilgi verilmesine gerek duyulduğu anlaşılmaktadır.

Ören yerlerindeki altyapı yetersizdir. Tuvaletlerin temizliğinin yetersizliği %4 oranında sorun olarak bildirilmiştir. Tarihi ve mimari yapıların korunmaması gibi diğer görüşler %1 oranında temsil edilmiştir.

İyi yönler

Çorum şehrinin turizm yapısı ile ilgili iyi yönleri konusunda 103 görüş bildirilmiştir. Görüş bildirenlerin %40'ı Çorum'daki tarihi ve kültürel değere sahip turistik yerlerin güzelliği, ilgi çekiciliği, farklılığı ve manzara güzelliğinin en iyi yön olduğu kanısındadır. Çorum'da turizmin gelişmemiş olması, kültürel mirasın turist kullanımı sırasında zarar görmesini engellemiş, turistik yatırımların az olması nedeniyle, manzara ve çekiciliklerin turistik tesisler ve alışveriş merkezlerince çerçevelenmemiş olması turistlerin egzotizmi yaşamasında etkili olmuştur.

Bir yerde turizmin gelişmesinde, yöre halkının turistlere olan tutumları da etkilidir. Turistlerle yöre halkı arasındaki iletişim mirasın korunması ya

da kalitesi ile sıkı bir ilişkisi olmasa da turizm planlamacıları tarafından kontrol edilmesi gerekir (Russo and Borg, 2002). Turistlerin %24'ü Çorumluların insani özellikleri üzerinde durmuş ve konukseverlik, yardımseverlik, arkadaş canlılık ile kibarlıklarının turizm açısından avantaj olduğunu bildirmişlerdir.

Turizmde tamamlayıcı kaynakların kalitesini belirlemede temizlik önemli bir etkidir. Araştırmaya görüş bildirenlerin %24'ü, temizlik üzerinde durmuş özellikle şehrin ve otellerin temizliğini iyi yön olarak belirtmiştir.

Çorum'da Turizmin Geliştirilmesinde Yerel Yönetimin Rolü

Turizmin gelişmesinde öncelikle stratejik pazarlar belirlenmeli, imaj yönetimi, markalaştırma gibi fark edilme ve tanıtmaya yönelik hedefler ortaya konmalıdır. Çorum'u daha çok tarihe ve arkeolojiye meraklı olan yüksek öğretim görmüş kişiler ziyaret etmektedir. İlin turizm çekicilikleri, doğa tutkunlarına, termal kaynaklarda tedavi ve/veya dinlenme ihtiyacında olanlara, Selçuklu ve Osmanlı dönemi tarihi eserlerini izlenmek ve dini mekanlarda ibadet etmek isteyenlere imkan vermekte, ne yazık ki yöresel mutfak, turizm arzı olarak sunulmamaktadır.

Yerel ve bölgesel seviyedeki politik güç, şehri planlama ve turizmi geliştirme stratejilerine karar vermede çok önemli rol oynamaktadır. Şehrin ekonomik yönden gelişmesini isteyen yöneticiler, şehirlerin morfolojisinde değişiklikler yapmaktadırlar. Böylece şehirlerde kültür ve hoş vakit geçirme için müzeler, spor alanları, parklar gibi yeni alanlar oluşturulmaktadır (González and Medina, 2003).

Çorum'da kültürel, turizminin geliştirilmesi için olanaklar bulunmasına rağmen, tamamlayıcı kaynakların eksikliği belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda turistik alt yapının geliştirilmesine ağırlık verilmelidir. Ancak bu yapılırken, kültürel mirasın turist kullanımı sırasında zarar görmemesine ve manzara ve çekiciliklerin özgünlüğünün bozulmasına özen gösterilmelidir. Çorum'da, turizmin hızla geliştiği ve doyum noktasına eriştiği yerlerdeki hataların tekrarlanmaması önemlidir. Bu hatalara

Türkiye'deki en somut örnek, Kültürel ve Doğal Yerler Dünya Miras Listesi'nde yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Yerleşmeleridir. Burada, turizmin gelişmesi için büyük kapasiteli konaklama tesisleri inşa edilmiş ve bu tesisler doğal görüntüyü bozmuştur (Doğaner, 2001:124). Bu örnekten yola çıkılarak, turistik çekicilikler, turistik ikincil kaynakların inşası ile kapatılmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, turizmin sürdürülebilirliği ve verimliliği turizmin gelişme döneminde ilgili kurum ve kuruluşlarca atılacak doğru adımlara bağlıdır.

Geçmiş özelemleri, kabul edilmiş kültürel değerleri, kuru, sıkıcı, ölü imajını veren tarihi kaynakları pazarlamanın güçlükleri bulunmaktadır (Özgüç, 2003). Buna rağmen tarihsel kaynaklar kitlesel turizm pazarında büyük bir yer tutmakta, küreselleşmekte ve sürekli olarak gelişmektedir (Smith, 2003; McKERcher and du Cros, 2002).

Bu araştırma, tarihsel kaynakların toplumun iyi eğitim görmüş kesimlerince ziyaret edildiğini ortaya koymaktadır. Tarihsel mirasın özgün haliyle kalmasından yana olanlar bulunduğu gibi, çeşitli etkinliklerde yaşatılmasına da küresel ölçekte talep vardır. İnteraktif miras müzeleri ile yaşayan tarihi sergilemek, güncel miras çekiciliklerinin temelini oluşturmaktadır (Dicks, 2003:122). Bu nedenle, Çorum'daki bazı tarihi değerler, eski kıyafetlerin giyildiği ve eski yaşamın canlandırıldığı canlı müzeler ve tarihi parklara dönüştürülebilir. Bu tür düzenlemeler sayesinde Çorum turizmi, iyi eğitim görmüş kişilerin dışındakiler için de daha çekici olabilecektir.

Turistik alanların geliştirilmesi sırasında orijinalliğinin bozulmaması için bu gelişim yönetilmeli, kullanım ve koruma dengelenmelidir. Kültürel mirasın korunması ve turizm endüstrisinin gelişmesi arasında uyum sağlanmalı, yerel sosyo ekonomik gelişme ve kültürel turizm arasında sinerji yaratılmalıdır. Tekrar üretilemeyen kültürel mirasın korunması ve restorasyonu için mali kaynaklar bulunmalı, bu durum hem turizmin sürdürülebilirliği hem de toplum için değerli bir kaynağın korunması olarak anlaşılmalıdır (Russo and Borg, 2002). Her turistik yerde, daha çok turizm harcamasını çekebilme amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi, bir yerin doğal ya da

yaratılmış değerlerinden oluşan avantajların uzun vadede kullanılabilmesine ve uluslararası turizm pazarında varlığını kanıtlanmasına bağlıdır. Bunun için de yapılması gereken; elde edilen turizm gelirlerinin bir bölümünün kültürel mirasın korunması için kullanılmasıdır.

Yöre tarihinin çok eski dönemlere dayanması ve farklı olaylara beşiklik yapmış olması nedeniyle Çorum'da Hitit Kongresi dışında diğer eğitim/kültür faaliyetleri de düzenlenmelidir. Bu tür etkinliklerin, yurt içi ve yurt dışından eğitim kurumları, öğrenci, öğretmenler ve akademisyenlerin ilgisini çekeceği unutulmamalıdır.

Çorum'da yerel yönetim tarafından İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz kıyılarına bağlayan yol üzerine tanıtıcı levhaların yerleştirilmiş olması olumlu bir adımdır. Bunlara ek olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, ulusal ve uluslar arası seyahat acenteleri, Avrupa Turizm Fuarları Birliği, kültür ve tanıtma ataşelikleri gibi kurum ve kuruluşların düzenlediği uluslararası tanıtım kampanyalarına Çorum'un sahip olduğu değerler de katılmalıdır. Günal'ın (2005), Mardin/Türkiye'de yaptığı araştırmada da ortaya çıktığı gibi, tanıtım ve pazarlamanın yeterli olmadığı yerlerde, kültür turizminde uzmanlaşmış tur operatörleri ve seyahat acentelerinin bağlantıları da zayıf kalmaktadır.

Toplumlarda turizmden gelir elde edenler ile etmeyenler arasında turizm ve turiste bakış açısı değişebilmektedir (Özgüç, 2003). Çorum'a gelen turistlerin konukseverlik, yardımseverlik, arkadaşlık ile nezaketten memnun kaldıklarını bildirmeleri, il sakinlerinin büyük bir kısmının turizmin gelişmesine açık olduğunu göstermektedir. Bu Çorum için güçlü bir yöndür. Ancak; yerel yönetimler, turizm şirketleri ve sivil toplum örgütleri iş birliği halinde, turizmin sürdürülebilirliği için, kültürel mirasın, farklılıkların ve yerelliğin korunmasının şart olduğu, konularında halkı aydınlatmalıdırlar.

Yerel yönetimler ve turizm şirketleri profesyonel rehberlerin yetiştirilmesi ve istihdamı ile ilgili adımlar atmalıdır. Çorum'da turizm ve otelcilik alanında orta ve yükseköğretim düzeyinde okulların açılması, nitelikli eleman ihtiyacının sunulmasına katkı sağlayacaktır. İl içinde turistik

çekiciliklere ulaşım olanakları artırılmalı, Türkçe ve yabancı dilde yönlendirme ve bilgilendirme levhaları konulmalıdır.

Ulaşım olanakları artırılırken, yerel yöneticiler, turistik yerlerin fiziki özellikleri ve kültürel farklılığını gözden kaçırmamalı, tarihi ve doğal dokunun sonsuza kadar değişmeden kalması gerektiğini anlamalıdırlar (ICOMOS, 1993:9). Türkiye'de Kültürel ve Doğal Yerler Dünya Miras Listesi'nde yer alan Hierapolis-Pamukkale'de ulaşılabilirliği artırmak adına 1964 yılında travertenleri kesen patikanın asfaltlanması, yolun güneybatısında kalan travertenlerin renginin bozulmasına neden olmuştur. 1993 yılında karayolu kaldırılmış olsa da insan eliyle yapılmış tahribatın onarımı uzun yıllar alacaktır (Doğaner, 2001:156). Çorum'da turizmin henüz çok gelişmemiş olması, turizmin daha önce geliştiği kültürel/doğal miras alanlarında yaşanan benzer hatalardan ders alındığı takdirde bir avantaja dönecektir.

Sonuç

Çorum ili, turizm açısından yüksek arz potansiyeline sahip olmasına rağmen, daha çok Çorum'un günübürlük ziyareti ve transit turizm söz konusudur. Çorum, genellikle tarih ve arkeolojiye meraklı olan, yüksek eğitim görmüş kişilerin ziyaret ettiği bir yerdir. Turizm çekiciliklerinden en çok Hitit uygarlığına ait kalıntılar tercih edilmektedir. Ayrıca turizm hizmet arzının sayı ve çeşit olarak yetersiz kaldığı görülmektedir. Turizm gelirlerini artırmak ve turizmden kazanç sağlayanları çoğaltmak için, Çorum'da en az 3-4 gün konaklamalı turizmin geliştirilmesine çaba gösterilmelidir. Bunu sağlamak için de ildeki turizm olanakları turizm arzına dönüştürülmelidir. Araştırmada, tanıtımın yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için hem ulusal otoritelerin, hem de yerel yönetimlerin yurt içi ve yurt dışında tanıtım etkinlikleri yapmaları gerekmektedir. Ayrıca turizm yatırımcıları da Çorum ve çevresinin turizm imajının oluşturulmasına katkı vermelidirler. Turizm geliştirilirken, birincil ve ikincil hizmetler, şehir imajı, ulaşılabilirliğin yeterliliği ve kalitesi merkezi hükümet politikaları ve turizm sektörü temsilcileri tarafından tartışılmalıdır. Çorum'da turistlerin genel olarak

tercih nedenlerinden, gezdikleri çekiciliklerden, denedikleri etkinliklerden, konaklamadan oldukça memnun kaldıklarını belirtmeleri turizmin sürdürülebilir gelişmesi için umut vermektedir.

Araştırmada ikincil turizm kaynaklarının yetersizliği dezavantaj, çekicilik ve manzaranın turistik yatırımlarla kapanmamış olması avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ilk bakışta bir paradigma gibi görünse de turizmin geliştirilmesi sırasında dikkat edilmesi gereken, turistik kaynakların altyapı ile gölgelememesi gerekliliğini bir kere daha vurgulamaktadır. Çünkü bugünkü durumda, Çorum'un turistik çekiciliği,

kültürel kaynakların çeşitliliği ve benzersizliğinden kaynaklandığı gibi, turizmin yeteri kadar gelişmemesi nedeniyle, bakir kalmasına da dayanmaktadır.

Teşekkür

Bu araştırma Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi araştırma fonu tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü ve katkılarından dolayı Çorum Kültür ve Turizm İl Müdürlüğüne, bu çalışmaya en büyük desteği veren kişi olması nedeniyle Ali ADIYAMAN'a teşekkür ederim.

Referanslar

- Aktüre, S. 1986. "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başında Çorum" In 5. Hitit Festival Komitesi (Eds), *Çorum Tarihi*, 123–147, Çorum Valiliği, Çorum.
- Baysan, S. 2001. "Perceptions of the environmental impacts of tourism: a comparative study of the attitudes of German, Russian and Turkish tourists in Kemer, Antalya". *Tourism Geographies*, 3(2), 218–235.
- Bakırer, Ö. 1986. "Bizans, Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum" In 5. Hitit Festival Komitesi (Eds), *Çorum Tarihi*, 53–67, Çorum Valiliği, Çorum.
- Butler, R. 2004. "Geographical research on tourism, recreation and leisure: Origins, eras and directions". *Tourism Geographies*, 6(2), 143–162.
- Çorum Belediyesi 2006. Çorum Nüfusu. <http://www.corum.bel.tr/bpi.asp?caid=460&cid=854>.
- Çöpür, Z. & Uysal, S. 2003. *İl Çevre Durum Raporu*. Çorum İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Çorum.
- Faraqhi, S. 1986. "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum". In 5. Hitit Festival Komitesi (Eds), *Çorum Tarihi*, 81–109, Çorum Valiliği, Çorum.
- Danaher, J.P. and Arwelier, N. 1996. "Customer satisfaction in the tourist industry: A Case study of visitors to New Zealand". *Journal of Travel Research*, 35, 89–93.
- Dicks, B. 2003. *Culture on Display. The Production of Contemporary Visitability*. Bell & Bain Ltd, Glasgow.
- Doğaner, S. 2001. *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- González, R.C.L. and Medina, J.S. 2003. "Cultural tourism and urban management in northwestern Spain: the pilgrimage to Santiago de Compostela". *Tourism Geographies*, 5(4), 446–460.
- Güven, V. 2005. "Mardin iline gelen yerli turistlerin profil ve turistik davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırma". *Türk Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), 57–70.
- ICOMOS 1993. *Tourism at World Heritage Cultural Sites. The Site Manager's Handbook*. International Committee on Cultural Tourism, Washington.
- Jenkins, O. H. 2003. "Photography and travel brochures: the circle of representation". *Tourism Geographies*, 5(3), 305–328.
- Kelly, I. and Nankervis, T. 2001. *Visitor Destinations*. John Willey and Sons Australia Ltd Singapore.

- McKercher B. and du Cros H. 2002. *Cultural Tourism. The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. Haworth Hospitality Press London.
- Musa, G. 2002. "Sipadan: a SCUBA-diving paradise: an analysis of tourism impact, diver satisfaction and tourism management". *Tourism Geographies*, 4(2), 195–209.
- Özgüç, N. 2003. *Turizm Coğrafyası*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Parasuraman, A., Zetthaml, V. A., and Berry, L. L. 1988. "SERVQUAL: A Multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality". *Journal of Retailing*, 64 (1), 12–40.
- Russo, A.P. and Borg, J.V. 2002. "Planning considerations for cultural tourism: a case study of four European cities". *Tourism Management*, 23(6), 631–637.
- Smith, M. K. 2003. *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge, London.
- Soykan, F. 2000. "Turizm coğrafyası ve turizm planlaması". *Ege Coğrafya Dergisi* 11, 39–55.
- Soykan, F. 2004. "Turizm potansiyelinin saptanmasının önemi ve bir yöntem önerisi". *I. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 11–31, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Şahin, K. 2004. *Çorum Ovası ve Yakın Çevresinin İklim Koşulları ile Tarımsal Faaliyetler Arasındaki İlişkiler*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı 2004. Yabancı Ziyaretçiler Araştırması. <http://www.devletim.com/git.asp?link=400>.
- Uluç, S. 1986. "Çorum İli ve Çevresinin Yönetmel, Ekonomik ve Sosyal Geçmişinin Kısa Bir Tarihiçesi" In 5. Hitit Festival Komitesi (Eds), *Çorum tarihi*, 19–45, Çorum Valiliği, Çorum.
- Yılmaz, A. 2005. *Çorum Sanayi*. Etüt Yayınları, Ankara.